

Kapelaan Ariëns: vier werelden van aandacht

Verbinding tussen gezin, werk, vereniging, politiek en geloof in Enschede

Op allerlei manieren is na zijn overlijden in 1928 teruggekeken naar de priester Alphons Ariëns.

Hij blijkt de stichter te zijn van veel katholieke verenigingen en organisaties. Hoe ziet zijn pastorale praktijk eruit? Wat is de kern van zijn pastorale aanpak? In dit artikel beantwoorden we die vragen als Ariëns tien jaar actief is in Enschede.

Het Enschede van 1896

Ons verhaal begint in het Enschede van 1896. Dr. Alphons Ariëns is dan tien jaar kapelaan in de Sint Jacobus-parochie van Enschede. Door een snelle industrialisering komen er veel textielbedrijven, die met nieuwe machines, aangedreven door stoomkracht, massaproductie gaan maken. De nieuwe bedrijven trekken ook veel mensen aan, die werk zoeken. In de tijd van Ariëns verdubbelt het aantal inwoners van Enschede van 5.000 naar 10.000. Je zou denken dat ten gevolge van deze bedrijvigheid het levenspeil van de mensen zou stijgen. Dit is niet waar. Tussen 1890 en 1900 dalen de lonen zelfs, terwijl de prijzen tamelijk stabiel blijven. Na 1900 stijgen de lonen weer. In Twente kunnen de textielarbeiders in Enschede het meest verdienen: in 1895 is dat voor de ongeschoolde arbeiders 6,00 gulden, voor de geschoolde arbeiders 8,75 en voor de vakmensen 12,50 per week. In Hengelo wordt dat respectievelijk 4,25, 7,50 en 10,50 gulden. In Almelo verdient men 4,00 of 6,70 en 10,50 gulden en in Oldenzaal 4,28 of 6,50 en 10,50 gulden. Ruim 40% van de arbeiders verdient het laagste loon. Jongvolwassenen en vrouwen verdienen gemiddeld 50% van het loon dat een volwassen ongeschoolde man krijgt en kinderen verdienen 25%. In deze 20 jaar kennen Nederland en Twente heel veel vrouwen- en kinderarbeid. De gemiddelde duur van de werkdag is 10-12 uur.

Het dagelijks leven rond 1900

Als mensen zo weinig verdienen, dan ligt het gemiddelde levenspeil ook niet zo hoog. De volgende prijzen gelden rond 1900. Een brood kost

0,05 gulden, evenals een liter melk. Een blok turf kost ook 5 cent. Kolen kosten 1,00 gulden per week. Een kilo aardappelen kost een kwartje. Wortels of een suikerbrood bij de bakker kosten 1 cent per stuk. Veel arbeiders hebben samen of alleen een stuk grond, waar ze voornamelijk aardappelen en bonen verbouwen. Deze mensen hebben meestal

ook konijnen en kippen voor het vlees en de eieren. Het lidmaatschap van de vakbond is gelijk aan de prijs van een brood: 0,05 gulden. Als het gezinsinkomen meer dan 10 gulden is, acht kapelaan Ariëns het mogelijk dat er gespaard kan worden: een stuiver of een dubbeltje per week. Voor de onderlinge ziekenkas wordt per week een bijdrage van 0,30 gulden gevraagd.

Als iemand ergens in de kost is, bedraagt het kostgeld 50 procent van het loon, dus tussen 3,00 of 4,00 gulden per week. Voor vrouwen en kinderen gelden dan weer de halve of kwart prijzen. Mensen eten meestal brood met water en soms koffie. Melk is schaars en wordt vooral gekocht

voor de kleine kinderen. De warme maaltijd bestaat meestal uit aardappelen en bonen, soms met een beetje groente. Een keer per maand en bij de beter verdienende arbeiders een keer per week is er vlees en jus bij. De armengelden of armenbedeling bedraagt in deze periode voor een gezin van 6 tot 8 personen tussen de 1,00 en 2,50 gulden per week.

Vier werelden van aandacht

Kapelaan Ariëns heeft in zijn tien jaar in Enschede deze dagelijkse wereld tegemoet getreden met heel veel werk. Hij sjouwt de hele dag. Men ziet de kapelaan op huisbezoek, op straat pratend met mensen, op een steiger, in een fabriekskantoor, op een vergadering, in de kerk en soms in de pastorie en altijd dravend door de straten. Ook fietst hij veel. Ariëns heeft het – zoals wij dat nu noemen – ‘druk, druk, druk’. In de avonduren zijn er altijd vergaderingen en bijeenkomsten. Hij sluit de dag met het lezen van krant na krant, tijdschrift na brochure in een snel tempo. Hij schrijft ook veel, altijd onder tijdsdruk, ‘omdat hij dan het meest creatief is’. Bij dat schrijven bladert hij in zijn studieboeken. Zijn persoonlijke correspondentie met

Foto: S. Goudsmit

Kort overzicht van het leven van Alphons Ariëns

Alphons Ariëns is op 26 april 1860 in Utrecht geboren. Na studies te Rolduc, Rijsenburg en Rome werd dr. Alphons Ariëns in 1886 benoemd tot kapelaan in Enschede. Hier zette hij zich in voor de fabrieksarbeiders, zijn parochianen, en boog hij de kerkelijke armenzorg om tot katholieke sociale actie. Door het oprichten van werkliedenverenigingen en vakbonden, te beginnen in Enschede, legde hij de basis voor de katholieke arbeidersbeweging, laatstelijk bekend als NKV, thans grotendeels opgegaan in de FNV en deels in het CNV. Ook zette hij zich in voor de drankbestrijding. Hieruit zou de matigheidsbeweging Sobriëtas groeien. Met en voor een veertigtal onrechtmatig ontslagen arbeiders richtte hij in 1894 in Haaksbergen een eigen textielfabriek 'De Eendracht' op, die op coöperatieve wijze georganiseerd was. Ondanks een grote persoonlijke inzet van Ariëns zelf, kon dit sociale experiment uiteindelijk niet voortbestaan. In 1901 werd Ariëns benoemd tot pastoor te Steenderen bij Zutphen en van 1908 tot 1926 was hij pastoor te Maarssen aan de Utrechtse Vecht. In deze periode stimuleerde hij allerlei initiatieven en bewegingen, zoals de katholieke vrouwenbeweging, Sobriëtas, de katholieke leetuurvoorziening, en de moderne missiebeweging. Moe en ziek trok hij zich in 1926 terug en stierf hij op 7 augustus 1928 in Amersfoort.

veel mensen is enorm, en vaak sluit hij daarmee de dag en het begin van de nacht af. Met die drukke pastorale en sociale praktijk geeft de kapelaan antwoorden op vier werelden, die hij aandacht geeft. Het geloof van waaruit hij denkt en doet, staat daar telkens centraal.

Werkwereld

De wereld van de nieuwe fabrieken is miserabel. Lange werkdagen van 10-12 uur leveren weinig loon op. Vrouwen- en kinderarbeid is gangbaar. De arbeiders moeten "opzitten, pootjes geven en dood liggen," zoals Ariëns het eens uitdrukt. Bij zijn huisbezoeken vraagt Ariëns altijd naar het loon en de werkomstandigheden. Rond de werkwereld leert de kapelaan dankzij de grote staking van 1890, dat zelforganisatie van eerst de mannenarbeiders, dan de jongeren en later de vrouwen het beste antwoord is.

Wereld van het gezin

De woonomstandigheden zijn ellendig. De gemiddelde huur van een kamer of arbeiderswoning schommelt tussen 1,50 en 1,90 gulden per week. Betere woningen kosten tussen 1,90 en 2,22 gulden per week aan huur. In zo'n huis heeft een gezin meestal wel een tafel en twee stoelen staan, keukengerei, een kachel en een droogrek of touwen voor de was. In een hoek liggen de strozakken met dekens, die 's avonds over de hele kamer worden uitgespreid. De mensen hebben de

kleding aan, ook 's nachts, terwijl reservekleding in de was is (een karwei van gemiddeld drie dagen) of op het wasrek te drogen hangt. De betere arbeiders hebben een bedstee – of twee – met matrassen en dekens. Lakens zijn een luxe. De kachel wordt gestookt met turfblokken, turfmat (goedkopere turfstukjes) en houtspaanders. De kinderen zorgen voor het sprokkelhout. De meeste woningen hebben geen water uit de kraan, riolering of toilet. Men gebruikt wasketels, emmers om water mee te halen en in te bewaren en collectieve toiletten. Overal zwerft vuil. Overal stinkt het enorm. Overal hangt rook uit de kachels. Overal tref je ongedierte aan. Ziekten zijn snel opgedaan en nog sneller aan elkaar doorgegeven.

Tijdens de bouw van Concordia in Enschede 1889 (fotograaf onbekend)

In arbeidersgezinnen drinkt men heel veel, zowel mannen als vrouwen. Enerzijds om het warm te krijgen, anderzijds om de ellende te vergeten. Een glas bier kost 6 cent en een glas jenever een dubbeltje. Kapelaan Ariëns noemt in 1892 dat hij een man kent die per week 3,00 gulden van zijn loon opdrinkt en rekent voor dat dit in tien jaar een bedrag van 2.000 gulden is. Een kapitaal voor die tijd. Door dat drinken wordt het dagelijks leven nog zwaarder dan het al is.

De antwoorden van Ariëns betreffen het oprichten van verenigingen, waarin men belooft niet meer te drinken: het Kruisverbond voor mannen, De Mariaverenigingen voor vrouwen en de Annaverenigingen voor ouders. Later worden ze samengevoegd onder de naam Sobriëtas. Hij beijvert zich voor het bouwen van betere woningen en maakt na de stichting van de eerste woningcorporatie in Enschede de oplevering van de eerste zes woningen mee.

Adviseursketen KAB Ariëns in Jacobuskerk

Verenigingswereld
Van Adolph Kolping in Duitsland en van Don Bosco in Turijn heeft Ariëns geleerd, dat een verenigingshuis heel belangrijk is. Waar thuis geen gemeenschapsleven kan ontstaan door de cirkel van werk, drank, honger, kou en ziekte, geeft een verenigingshuis andere mogelijkheden. Je kan er warm worden, koffie drinken, samen eten, leren lezen en schrijven,

samen praten. Ariëns bevordert lezen, schrijven, cultuur, muziek en ontspanning. Hij weet dat daardoor ook geloofsvorming en gemeenschappelijk kerkelijk leven mogelijk worden. Al heel snel opent hij in Enschede een verenigingshuis aan de Oldenzaalsestraat. Hij richt de Leo Harmonie op. Later volgt de bouw van het grote verenigingshuis Concordia aan de Markt in Enschede.

Politieke wereld

In de politieke wereld voelt Ariëns zich niet thuis. Hij weet er geen weg mee. Voor het normale politieke handelen is hij eigenlijk te eerlijk, te veel pastor, te weinig strateeg of manipulator. Soms is hij zelfs op het naïeve af en heeft hij een optimistisch vertrouwen in anderen. Hij laat de politiek over aan zijn mensen, zijn leiders in de bewegingen, zijn deken en zijn leermeester Schaepman. Hij zal in zijn

Herdenking in Enschede

Elk jaar is er een landelijke herdenking van de priester Alphons Ariëns met een plechtige Eucharistieviering in de Jacobuskerk van de Jacobus de Meerdereparochie aan de markt in Enschede. Mgr. Woorts zal ditmaal de hoofdcelebrant zijn met assistentie van pastor Paul Daggenvoorde en diaken Theo Reuling. Het thema is 'Ariëns en de Eucharistie'. De datum voor de herdenking is de derde zondag van november en dus is deze dit jaar op zondag 15 november. De aanvangstijd is 11.00 uur. **Let op:** Mogelijk gaat deze viering dit jaar vanwege aangescherpte coronamaatregelen niet door. In dat geval zal pastoor Daggenvoorde in de reguliere zondagsmis Ariëns herdenken.

leven merken dat hij zowel in de vakbondspolitiek als in de kerkelijke politiek en in de wereldlijke politiek regelmatig het slachtoffer wordt van dat goede vertrouwen.

Werk voor de noden en geestelijke zorg
Ariëns oefent in zijn kapelaansjaren aan zijn pastorale methode. Hij is bepaald niet honkvast en steeds zie je hem ergens in de stad of daarbuiten rondscharrelen. Ariëns leert zijn parochie aan alle kanten, in alle werelden kennen. Hij gebruikt zijn eigen huisbezoekboekje om zijn indrukken en waarnemingen op te schrijven. Ariëns ziet, hoort en ervaart de noden van mensen in de vier werelden waarin hij hen ontmoet, en ontwikkelt initiatieven om er iets aan te doen. Het echte antwoord is dat mensen zich organiseren om hun noden aan te pakken. Zijn pastorale werkzaamheid heeft daardoor een reële ondergrond. De zorg voor de materiële welvaart is nodig om het geestelijk welzijn te kunnen bevorderen, wordt zijn opvatting. En al doende lopen zijn activiteiten voor de verbetering van de materiële en fysieke noden van mensen parallel met zijn spirituele arbeid. Want naast initiatieven en organisaties die de nood van mensen bestrijden, ontwikkelt hij groepen en gebruikt hij zijn kennis om kadmensen te scholen en te onderwijzen. De bewegingen die Ariëns sticht, werken aan een maatschappelijke nood en zijn voorzien van een degelijk inhoudelijk kader over het waarom.

door Hub Crijns,
vice-voorzitter van het Ariëns-Comité

- Henri ten Have, 'De liefde van Christus laat ons geen rust. Een spirituele biografie van Alphons Ariëns', Valkhof Pers Nijmegen, 2008.
- www.arienscomite.nl
- www.ariensinstituut.nl